

BAKU DEKLARACIJA

o priznavanju, očuvanju i prenošenju nasljeđa pastirskog transhumantnog načina života

Ova Deklaracija je rezultat stručne konferencije „Transhumantni pejzaži od globalnog značaja“, održane u Bakuu, Azerbejdžan, 23–24. juna 2025. godine, u okviru ICOMOS Inicijative o svjetskom nasljeđu transhumance. Konferenciju je ljubazno ugostila Državna turistička agencija Republike Azerbejdžan.

Kontekst

Inspirisana vijekovima starom praksom transhumance u planinskim i polusušnim područjima Azerbejdžana, gdje su sezonske migracije pastirskih zajednica oblikovale pejzaže, životne stilove i kulturne izraze, Vlada Azerbejdžana se obavezala da će očuvati, održavati i prenositi ove tradicije. Ova posvećenost je, između ostalog, potvrđena upisivanjem „Kulturnog pejzaža naroda Khinalig i transhumantne rute 'Köç Yolu'“ na Listu svjetske baštine 2023. godine.

Konferencija o transhumantnim pejzažima od globalnog značaja, koju je organizovala Državna turistička agencija Azerbejdžana, okupila je naučnike, stručnjake i predstavnike institucija iz različitih sektora, disciplina i regiona svijeta, s ciljem podsticanja međusektorske diskusije o pastirskoj transhumanci kao održivom kulturno-društveno-ekološkom sistemu.

Baku Deklaracija je zasnovana na bogatoj razmjeni mišljenja i doprinosa učesnika: ICOMOS projektnog tima i ključnih eksperata, glavnih govornika, autora postera, nacionalnih predstavnika i predstavnika IUCN-a, FAO-a, Karpatske konvencije i Globalnog saveza za 2026. godinu – Međunarodnu godinu pašnjaka i pastira.

Glavne teme konferencije obuhvatile su doprinos transhumantnog stočarstva socio-ekonomskim parametrima i prirodnim ekosistemima; održivost ekosistemskih usluga; potencijal kulturnih tradicija i znanja da opravdaju globalni značaj pejzaža koji su oblikovani transhumancijom; te izazove povezane s očuvanjem ovog nasljeđa.

Baku Deklaracija predstavlja poziv na djelovanje svim akterima u složenim i višeslojnim upravljačkim mrežama širom svijeta da fokus stave na razumijevanje i vrednovanje nasljeđa pastirskog transhumantnog života i njegovog uticaja na pejzaže i društva. Ona takođe poziva da se prihvati bogatstvo znanja i izraza u pejzažima koje ova praksa nosi, da se prepoznaju koristi

koje proizilaze iz spoja kulture i prirode, te da se podrže naponi za dokumentovanje, očuvanje i prenos znanja, vještina, inovacija i pejzaža koje je oblikovala transhumanca budućim generacijama, balansirajući održivost sa pritiscima i kompromisima, i podrže inicijative za identifikaciju pejzaža od globalnog značaja.

Okvir za djelovanje

Podsjećajući na principe sadržane u:

- UNESCO Konvenciji o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine (1972);
- UNESCO Konvenciji o očuvanju nematerijalne kulturne baštine (2003);
- UNESCO Konvenciji o zaštiti i promociji raznolikosti kulturnih izraza (2005);
- Konvenciji Ujedinjenih nacija o biološkoj raznolikosti (1992);
- Okvirnoj konvenciji Ujedinjenih nacija o klimatskim promjenama (1992);
- Konvenciji Ujedinjenih nacija o borbi protiv dezertifikacije (1992);

Potvrđujući ciljeve i zadatke:

- Dokumenta politike o klimatskoj akciji za svjetsku baštinu (2023) i Dokumenta politike o integraciji održivog razvoja u procese Svjetske baštine (2015);
- Globalnog okvira za biološku raznolikost Kunming-Montreal (2022);
- FAO programa o Poljoprivrednim sistemima svjetski važnog nasljeđa (GIAHS);
- ICOMOS-IFLA Principa o seoskim pejzažima kao baštini (2017);
- Međunarodne povelje ICOMOS-a o kulturnim rutama (2008);
- Međunarodne povelje ICOMOS-a o turizmu kulturne baštine (2022): Jačanje zaštite baštine i otpornosti zajednica kroz odgovorno i održivo upravljanje turizmom;
- Međunarodne povelje i smjernica ICOMOS-a o lokalitetima sa nematerijalnom kulturnom baštinom (2024);
- Rezolucije UN-a kojom se 2026. proglašava Međunarodnom godinom pašnjaka i pastira (A/RES/76/253, 2022);
- Rezolucije 86 Svjetskog kongresa za očuvanje prirode IUCN (2020): „Jačanje zajedničkih koristi mobilnog stočarstva i divljih vrsta u zajedničkim pejzažima“;

kao i drugih međunarodnih sporazuma i politika koje se odnose na održivo korišćenje zemljišta i prirodnih resursa, podršku kulturnoj raznolikosti i pravima.

Definicije, ključne odlike i karakteristike baštine pastirske transhumance

Definicija

Pastirska transhumanca je način stočarstva zasnovan na mobilnosti i ekstenzivnoj ispaši, kojim ljudi upravljaju kretanjem stoke kako bi osigurali dugoročnu dostupnost hrane i vode, te omogućili ekološku regeneraciju u različitim teritorijama. Ova praksa je rezultat hiljadugodišnje interakcije i prilagođavanja između ljudi, životinja i njihovog prirodnog okruženja, duboko ugrađena u društvene, kulturne, ekonomske i ekološke sisteme.

Ključni parametri

Osnovne odlike transhumance uključuju sezonsku mobilnost ljudi i stoke unutar definisanih i međusobno povezanih prostora; povezano znanje i društvene strukture koje podržavaju ovu mobilnost; te otpornost i sposobnost prilagođavanja. Uključuju i tragove koje transhumanca ostavlja u pejzažu, nematerijalne veze između zajednica i njihove stoke, kao i, u nekim pejzažima, vezanost životinja za mjesta na kojima su othranjene.

Zajednice koje praktikuju transhumancu često su povezane zajedničkim praksama i kolektivnim korišćenjem zemljišta, što im omogućava da dijele prirodne i kulturne resurse, te se dogovaraju o rutama i vremenu migracije. Ovi procesi se često zasnivaju na običajnim pravima i tradicionalnim oblicima upravljanja. Prava pristupa zajedničkim zemljištima i tradicionalne rute su ključni elementi koji omogućavaju opstanak ovog sistema.

Prepoznavanje tradicionalnih participativnih institucija upravljanja i lokalnog gazdovanja zajedničkim zemljištem predstavlja ključni korak u očuvanju prava i osnovnih karakteristika transhumantnog nasljeđa.

Oblici baštine

Nematerijalna kulturna baština pastirske transhumance obuhvata tradicionalna ekološka znanja o okruženju, uključujući astronomiju, predviđanje vremena, ponašanje životinja, održivo korišćenje prirodnih resursa i prilagodljive prakse. Transhumantne pastirske zajednice stvorile su bogatstvo kulturnih izraza i svjetonazora, koji se ogledaju u jezicima i usmenim tradicijama, muzici, plesu, festivalima, zanatima, običajima u ishrani i gastronomiji.

Prenošenje tradicionalnog znanja i vještina unutar i između zajednica i generacija – bilo kroz svakodnevnu praksu, šegrtovanje, ili kombinaciju formalnih i običajnih metoda dijeljenja znanja – predstavlja ključni element za očuvanje pastirske transhumance i njenih društvenih, ekonomskih i ekoloških koristi.

Pastirska transhumanca je oblikovala kulturni identitet zajednica, ostavljajući dubok uticaj na njihove društvene strukture, podjelu rada i sistem vrijednosti. Podjela rada između migracionih tačaka u mnogim sistemima transhumance omogućila je ženama i djeci da preuzmu odgovornost za pojedine aspekte stočarstva, proizvodnje mliječnih proizvoda i druge aktivnosti, utičući na

osnovne obrasce društvenog uređenja. Transhumentni pastiri su u mnogim regionima tradicionalno bili čuvari svog okruženja, lokalnih rasa i biljaka.

Zbog svog dinamičnog karaktera, transhumanca je kroz istoriju doprinijela uspostavljanju administrativnih i političkih granica. Ovaj način života, sa sezonskim razdvajanjem domaćinstava, takođe odražava stabilnost u širem društvenom okviru i određeni stepen tolerancije među zajednicama. Kompleksne strategije suživota omogućavaju uzajamne odnose između transhumentnih pastira i poljoprivrednih zajednica, integrišući pastirstvo sa drugim kulturama, načinima korišćenja zemljišta i praksama upravljanja resursima. Uloga tradicionalnih institucija upravljanja bila je presudna u oblikovanju tih odnosa i odluka koje iz njih proizilaze – kao što su dogovori o korišćenju pašnjaka, prekograničnim kretanjima, razmjeni dobara, te prenosu znanja i vještina.

Materijalni izraz pastirske transhumance najjasnije se ogleda u uticaju i tragovima ispaše, posebno na pašnjacima (čije je porijeklo često povezano upravo sa uvođenjem i održavanjem sezone ispaše). Ponovljeni sezonski prolazi i povlačenja ljudi i stoke tokom dužeg vremenskog perioda mogu dramatično oblikovati pejzaže velikih razmjera, baš kao što smanjenje ili napuštanje transhumance može dovesti do degradacije pašnjaka usljed nedostatka održavanja. Na makro nivou, takvi pejzaži – naročito u planinskim područjima – mogu postati simbol identiteta, pa čak i ideala ljepote i kvaliteta života.

Na mikro nivou, prostori za ispašu obuhvataju sezone pašnjake, pojilišta, slaništa, skloništa za različite vrste i starosne grupe životinja, a takođe mogu uključivati i privremena ljudska naselja. Migracione rute često su povezane sa specifičnim zajednicama i obuhvataju staze za stoku, nejasno utabane puteve, mjesta za ishranu i napajanje, skloništa, sveta mjesta i drugu infrastrukturu koja predstavlja materijalnu baštinu povezanu s pastirskom transhumancom.

Pejzaži pastirske transhumance, u svojoj raznolikosti kroz teritorije i lokalitete, mogu se sagledati kao specifičan, premda suptilan, otisak unutar hronoloških i funkcionalnih slojeva prostora. Arheološki nalazi ovih materijalnih tragova mogu oslikavati i pojasniti procese drevne transhumance i načine na koje su se savremene prakse razvijale.

Dobrobiti pastirske transhumance

Kroz istoriju, transhumanca je predstavljala osnovni način opstanka za mnoge pastirske zajednice, povećavajući produktivnost stalnih domaćih imanja i sezonskih pašnjaka. Ona je doprinosila prehranbenoj sigurnosti kako transhumentnih, tako i naseljenih zajednica, koje imaju koristi od svojih životinja i raznovrsnih ekosistemskih usluga. Strategija mobilnosti transhumentnih pastira bila je vođena ekološkim uslovima i ekonomskim zahtjevima, usmjeravajući prilagođavanje zajednica kroz razvoj specifičnih vještina i načina razmišljanja, što je dovelo do osjećaja jedinstva i identiteta. Međutim, na ovu praksu su takođe uticali usponi i padovi imperija i promjene u političkim i ekonomskim sistemima, zajedno sa njihovim preferencama u pogledu hrane i drugih dobara. U nekim regionima, proizvodi životinjskog porijekla transhumentnih pastirskih zajednica postali su ključna trgovačka roba koja je doprinosila stvaranju bogatstva.

Sezonski obrasci mobilnosti u okviru pastirske transhumance često su doprinosili oblikovanju, očuvanju i održavanju endemske vegetacije i biodiverziteta, istovremeno čuvajući i obnavljajući ključna staništa za divlje životinje. Pastirska transhumanca, kroz svoje različite oblike, osigurava ekološku ravnotežu i odgovara na izazove kroz strategije mobilnosti, rotacionu ispašu i odmor zemljišta, kao i raznovrsno stočarstvo zasnovano na lokalnim rasama.

Iznad svega, ovaj oblik stočarstva doprinosi razvoju otvorenih ispašnih pejzaža i pašnjaka, koji su u nekim krajevima cijenjeni zbog svog doprinosa kulturnom identitetu i svoje nadahnjujuće ljepote.

Neki od ovih sistema znanja i procesa njegovanja vještina mogli bi steći priznanje kao izuzetni u kontekstu ljudske istorije, jer su oblikovali kulturne pejzaže koji bi takođe mogli biti prepoznati kao potencijalno značajni na globalnom nivou.

Prijetnje i faktori koji utiču

Tokom proteklih vijekova, u različitim periodima i brzinom širom svijeta, kontinuitet pastirske transhumance bio je ugrožen zbog nedostatka svijesti i dugotrajnog negativnog stava prema pastirima i njihovim praksama. Na transhumancu su uticali i drugi faktori, uključujući migraciju iz ruralnih u urbana područja, smanjen prenos znanja između generacija, industrijalizaciju prehrambenih sistema, urušavanje tradicionalnih institucija i struktura upravljanja, te promjene u korišćenju zemljišta. Ekološki faktori, poput klimatskih promjena i sve češćih i intenzivnijih prirodnih nepogoda i ekstremnih vremenskih događaja, dodatno doprinose sadašnjoj ranjivosti ovog sistema. Obrasci kretanja i ispaše često su ograničeni fragmentisanim političkim i administrativnim granicama.

Pritisci da se transhumantne zajednice trajno nasele i da se njihove rute fiksiraju kroz formalne klasifikacije i standardizovane politike često ne uvažavaju urođenu dinamiku načina života koji karakteriše pastirsku transhumancu. Neki sezonski pašnjaci su klasifikovani isključivo na osnovu pejzažnih i „prirodnih“ kvaliteta, zanemarujući njihovu kulturnu vrijednost, i sada se njima upravlja bez svijesti da su oni upravo postali poluprirodni i biodiverzitetski bogati zahvaljujući praksama transhumantnog stočarstva. U pojedinim slučajevima, stroge strategije zaštite divljih životinja posmatrale su stoku – i posredno njihove čuvare – kao nekompatibilne sa ciljevima očuvanja.

Promjene u vlasničkim odnosima nad zemljom, zauzimanje pašnjaka za nespojive svrhe i nova izgradnja dodatno ograničavaju pristup transhumantnim zajednicama vitalnim resursima. U mnogim udaljenim ruralnim područjima, čak i u razvijenim zemljama, nedostatak pristupa sredstvima za proizvodnju i osnovnim uslugama, poput zdravstvene zaštite i obrazovanja, doprinio je napuštanju sela. U drugim regionima, demografski pritisak često dovodi do prekomjerne eksploatacije resursa i društvenih sukoba.

Ipak, transhumanca i dalje predstavlja krajnju strategiju preživljavanja u uslovima ekstremnih događaja, a mnoge među najsiromašnijim zajednicama na svijetu i dalje zavise od nje za svoju prehrambenu sigurnost.

S druge strane, u posljednjim decenijama, pojava politika održivosti doprinijela je rastućem priznanju transhumance kao održivog načina života. Zanimanje za nasljeđe transhumance je takođe poraslo, što je rezultiralo značajnim međunarodnim priznanjima. Ipak, pastirska transhumanca i njeno nasljeđe i dalje su nedovoljno zastupljeni u mnogim političkim okvirima i akademskim istraživanjima, uz manjak sveobuhvatnog globalnog razumijevanja, naročito u okviru foruma za baštinu.

Pored potrebe za istraživanjem, identifikacijom i valorizacijom i materijalne i nematerijalne baštine transhumance i njenog regionalnog predstavljanja – na primjer kroz uključivanje u postojeće globalne klasifikacije – postoji i hitna potreba za razvojem podsticajnog okruženja, odgovarajućih politika i programa za očuvanje, praćenje i održivi prenos nasljeđa pastirske transhumance. Krajnji cilj ovih napora treba da bude očuvanje vitalnosti procesa koji oblikuju pastirsku transhumancu i njenu materijalnu baštinu.

Preporuke

Uzimajući u obzir:

- da je pastirska transhumanca hiljadama godina stara praksa zasnovana na sezonskoj mobilnosti, koja u sebi nosi kulturnu vrijednost tradicionalnih sistema znanja, specifičnih praksi i pejzaža koje je stvorila širom velikih područja svijeta;
- da pastirska transhumanca daje trajan doprinos različitim procesima održivog upravljanja zemljištem, kulturnoj i biološkoj raznolikosti, kao i ključnim ekosistemskim uslugama;
- da su transhumantne pastirske zajednice i dalje marginalizovane u političkim diskursima i procesima donošenja odluka, te da su njihova znanja, sposobnosti i socio-ekonomske potrebe često nedovoljno prepoznate;
- da su kulturni pejzaži transhumantne pastirske tradicije nedovoljno zastupljeni u okvirima zaštite i očuvanja baštine, a da postoje konceptualne nejasnoće u vezi s nomadizmom, mobilnošću i pastirstvom i dalje otežavaju kreiranje politika;

Mi, učesnici okupljeni u Bakuu, na konferenciji „Transhumantni pejzaži od globalnog značaja“, ističemo hitnu potrebu za inkluzivnim, prilagodljivim i rodno osjetljivim mehanizmima upravljanja, kao i za snažnijim međudisciplinarnim i transdisciplinarnim angažmanom, i pozivamo stručnjake, institucije, vlasti i organizacije na lokalnom, nacionalnom, regionalnom i međunarodnom nivou da preduzmu zajedničku akciju za očuvanje nasljeđa pastirske transhumance.

Između ostalog, preporučujemo:

- Prepoznati društvene, ekonomske, kulturne i ekološke vrijednosti i koristi pastirske transhumance, kao i materijalnu i nematerijalnu baštinu pejzaža i ekosistema koje je ona oblikovala širom svijeta;
 - Uvažiti ranjivosti pastirske transhumance usljed ljudskih i prirodnih prijetnji, te razviti odgovarajuće strategije za praćenje, očuvanje i održiv prenos njenog nasljeđa;
 - Usvojiti međusektorski i transdisciplinarni pristup koji odražava složene ekološke, ekonomske, kulturne, društvene i socijalne dimenzije pastirske transhumance;
 - Sprovesti inventarizacije i studije radi razumijevanja ključnih parametara i karakteristika koje izražavaju vrijednosti pastirske transhumance, kao osnovu za prilagođene pristupe očuvanju usmjerene na održivi prenos lokalnih karakteristika tog nasljeđa;
 - Uspostaviti podsticajna okruženja, pravne okvire i mjere politike koje promovišu priznavanje i obezbjeđuju zaštitu materijalne i nematerijalne kulturne baštine pastirske transhumance;
 - Obezbijediti dijalog i sinergiju s relevantnim nacionalnim, regionalnim i međunarodnim instrumentima, uključujući, ali ne ograničavajući se na regionalne konvencije i nacionalne i lokalne politike koje podstiču zajedničko kreiranje znanja i djelovanje;
 - Razviti odgovarajuće programe i indikatore za praćenje i očuvanje, u saradnji s transhumantnim zajednicama, kako bi se odrazila dinamična priroda nasljeđa transhumance, te omogućilo i promovisalo njeno sezonsko kretanje, sigurnost zemljišnog posjeda, običajna prava, korišćenje zajedničkog zemljišta, vlasnički i upravljački sistemi;
 - Poštovati autonomiju i prava transhumantnih zajednica i osigurati njihovo ravnopravno učešće u kreiranju, sprovođenju i evaluaciji politika koje utiču na njihove živote, pejzaže i kulturni identitet;
 - Jačati kapacitete transhumantnih zajednica da zagovaraju i štite svoju kulturu, prava i način života;
 - Obezbijediti učešće transhumantnih zajednica u svim relevantnim forumima, institucijama i procesima upravljanja i donošenja odluka koji su ključni za očuvanje njihovog mobilnog načina života;
 - Osigurati prava na zemljište transhumantnim zajednicama, zadržavajući njihovu fleksibilnost i sposobnost prilagođavanja, te integrisati ta prava, kao i potrebe i znanja zajednica, u prostorno planiranje, politiku zaštite životne sredine, kulturne baštine, poljoprivrede, obrazovanja i zakonodavstva;
 - Podsticati zajedničko stvaranje znanja između transhumantnih zajednica, istraživača, planera korišćenja zemljišta i drugih relevantnih aktera kako bi se razvili odgovarajući alati za upravljanje i zaštitu transhumantnih pejzaža;
 - Podržati vitalnost transhumantnih zajednica kroz poboljšan pristup osnovnim uslugama, sredstvima za proizvodnju i tržištima, uz puno poštovanje njihovih specifičnih tradicionalnih metoda i praksi;
 - Ojačati identifikaciju i očuvanje nacionalnih i prekograničnih mreža ruta pastirske transhumance;
 - I sačuvati i osnažiti vidljivost, dostojanstvo i održivost pejzaža pastirske transhumance i njihovih zajednica u svijetu koji se ubrzano mijenja.
-

Usvojeno na stručnoj konferenciji „Transhumentni pejzaži od globalnog značaja“ održanoj u Bakuu, Azerbejdžan, 23–24. juna 2025. godine.